

Цегельська М. В.

кандидат філологічних наук, доцент
Криворізький державний педагогічний університет

СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХІД У ПОЗАШКІЛЬНІЙ ФІЛОЛОГІЧНІЙ ОСВІТІ

У статті аналізуються можливості використання ідей синергетики в процесі організації роботи позашкільного закладу філологічного профілю. Використання синергетичної парадигми у навчально-виховному процесі дасть змогу гармонізувати інтелектуальний та емоційний фактори в навчанні, що в кінцевому результаті сприятиме вихованню особистості, здатної до самореалізації, професійного зростання і мобільності в умовах реформування сучасного суспільства.

Ключові слова: позашкільна освіта, профільна освіта, допрофільна підготовка, синергетичний підхід.

В статье анализируются возможности использования идей синергетики в процессе организации работы внешкольного учреждения филологического профиля. Использование синергетической парадигмы в учебно-воспитательном процессе даст возможность гармонизировать интеллектуальный и эмоциональный факторы в учебе, что в конечном результате будет способствовать воспитанию личности, способной к самореализации, профессиональному росту и мобильности в условиях реформирования современного общества.

Ключевые слова: внешкольное образование, профильное образование, допрофильная подготовка, синергетический подход.

The article deals with the synergy ideas that may be used in the organization of the philological non-formal education. The application of the synergy ideas in teaching and upbringing process will help to harmonize the intellectual and emotional factors in learning.

which will finally lead to upbringing a personality able to self-actualization, professional growth and mobility in modern society.

Keywords: non-formal education, type of school, specialization, synergetic approach.

Постановка проблеми. Позашкільна освіта в Україні є важливою складовою системи освіти. Сьогодні вона привертає увагу багатьох дослідників, оскільки являється особливим образом організованою діяльністю, яка покликана «забезпечити можливість кожній дитині у вільний час всебічно розвивати здібності і захоплення» [2, с.3].

Напрями, за якими функціонують позашкільні заклади України, відбивають як традиційні, так і новітні тенденції в організації вільного часу дітей. Традиційними є художньо-естетичний, туристсько-краєзнавчий, еколого-натуралістичний, науково-технічний, дослідницько-експериментальний та фізкультурно-спортивний, до новітніх належить гуманітарний напрям.

Незважаючи на чітке визначення завдань гуманітарного напрямку – забезпечення розвитку здібностей, обдарувань, практичних навичок вихованців, учнів і слухачів, оволодіння знаннями з основ наук соціально-гуманітарного циклу [4], на практиці цей напрям є найменш чітко окресленим в роботі позашкільних закладів. В сучасній літературі гуманітарний напрям позашкільної освіти структурно поділяється на суспільний, філологічний та соціальний профілі навчання [1]. До філологічного профілю належить вивчення мови та літератури рідного краю та вивчення іноземної мови.

Хоча, на перший погляд, філологічна позашкільна освіта є логічним продовженням шкільної філологічної освіти, вона відрізняється від останньої своїм змістом, організаційними формами та емоційною складовою. Позашкільна освіта має на меті зростання інтелектуального потенціалу школяра через розкриття його талантів та обдарувань, що в результаті сприятиме формуванню прагнення до саморозвитку і самоосвіти.

Аналіз досліджень та публікацій. Теоретичні основи позашкільної освіти та окремі питання методології і виховання висвітлені в працях І. Д. Беха, О. В. Биковської, В. В. Борисова, В. В. Вербицького, А. Й. Капської, Б. С. Кобзаря, В. М. Мадзігона, Г. П. Пустовіта, Ю. Д. Руденка, А. Й. Сиротенка, В. О. Сухомлинського, Т. І. Сущенко, В. І. Чарнолуського, С. Т. Шацького та інших.

Питаннями інтелектуального розвитку займалися відомі психологи та дидакти Ю. К. Бабанський, В. В. Давидов, Д. Б. Ельконін, О. М. Леонтьєв та ін. Впливи різних емоційних чинників на мисленнєву діяльність учнів та питання мотивації навчальної діяльності досліджували Н. Л. Білопільська, З. І. Калмикова, Л. В. Орлова та інші. Прояви емоційності як чинника, що впливає на діяльність та організацію навчально-виховного процесу вивчалися в працях Л. І. Божович, Ф. Н. Гоноволіна, О. П. Саннікової. До робіт, які простежують взаємозв'язок між емоцією та мисленням належать праці Л. С. Виготського, Ю. Є. Виноградова, Б. І. Додонова та ін. Си-

нергетичний підхід до організації освітнього процесу було описано в роботах Г. Хакена, Н. М. Таланчука, І. В. Пригожина, С. П. Курдюмова, Е. Н. Князевої та інших.

Метою даної статті є аналіз можливостей синергетичного підходу в організації роботи в позашкільному закладі філологічного профілю.

Виклад основного матеріалу. Концепції профільного навчання в старшій школі передбачає впровадження диференційованого навчання яке врахує освітні потреби, нахили та здібності учнів. Метою профільного навчання є «забезпечення можливостей для рівного доступу учнівської молоді до здобуття загальноосвітньої профільної та початкової допрофесійної підготовки, неперервної освіти впродовж усього життя, виховання особистості, здатної до самореалізації, професійного зростання й мобільності в умовах реформування сучасного суспільства» [5]. Профільне навчання спрямоване на формування ключових компетентностей, воно допоможе набути навички самостійної науково-практичної, дослідницько-пошукової діяльності, розвинути інтелектуальні, психічні, творчі та соціальні якості учнів.

Вибір профільного навчання можливо зробити правильно лише тоді, коли значна увага була приділена допрофільному навчанню. Допрофільна підготовка має здійснюватись задовго до вибору профілю і мати за мету не лише проектування версій вибору профілю, а й формування інтересів, потреб, самомотивованого самостійного навчання. Позашкільні заклади гуманітарного, науково-технічного та дослідницько-експериментального напрямів як важлива складова системи освіти можуть стати додатковою ланкою до профільної підготовки учнів середньої школи, що в кінцевому результаті полегшить вибір профілю в старшій школі.

Філологічний профіль гуманітарного напрямку позашкільної освіти в Україні спрямовано перш за все на розширення і покращення знань з мови, літератури та країнознавства. Традиційний підхід до вивчення іноземної мови в умовах середньої школи – у вигляді лексичних та граматичних тем, що відповідають чинній програмі, не дає очікуваних результатів, і саме тому немає сенсу дублювати такий підхід в умовах позашкільного закладу.

Очевидно, що філологічна позашкільна освіта покликана стати не просто продовженням шкільної, а місцем виведення її на якісно новий рівень. Освітній процес у позашкільному закладі має бути організований як емоційно забарвлене учіння, беручи участь в якому учні б отримували можливість всебічного розвитку творчої особистості, що є можливим тільки тоді, коли воно базується на сучасних теоріях інтелекту та емоційності людини.

Навчання в позашкільному закладі перш за все повинно організовувати пізнавальні дії учнів та виховувати відповідальність за їх наслідки, результативність навчальних досягнень. Саме навчання потрібно організувати в напрямі формування мотивації учні до освіти впродовж життя, вироблення волі до успіху й життєтворчості.

Ефективність позашкільної філологічної освіти повинна визначатися не тільки об'ємом «пройденого матеріалу», а й компетенціями, які сформувалися в учнів у результаті навчання. Філологічна позашкільна освіта буде тільки тоді ефективною, коли випускник позашкільного закладу буде готовий до спілкування з носіями інших мов та культур, співпраці та співтворчості при вирішенні навчальних та життєвих проблем, наукового пошуку. Як система В. Ф. Шаталова, яка активізує не лише ліву півкулю мозку з абстрактно-логічним мисленням, а й залучає емоційно-образний, потребно-мотиваційний правопівкульовий аспект психічних функцій, філологічна позашкільна освіта може форсувати учбову діяльність лише через творчість та особистісно орієнтоване навчання.

Сьогодні, в період інформаційного перевантаження учнів, тільки емоційна складова уможливорює міцне засвоєння знань та допомагає покращенню інтелектуальної діяльності учнів. Нова освітня парадигма формує нові підходи до організації навчання і виховання, часто ці підходи носить інтегрований характер. Серед підходів, які видається доцільним застосувати в практиці філологічної позашкільної освіти треба виділити синергетичний.

Синергія – це термін, який походить від грецького «синергос», означає спільну дію та відображує магію і силу командної, групової роботи. Наука синергетика вивчає процеси любых складних відкритих систем. Заснована в 1970-х роках Г. Хакеном, синергетика як теорія самоорганізації та саморозвитку систем, набула величезної популярності в ХХІ столітті. Вперше увівши термін «синергетика» до мови, Г. Хакен мав на увазі два смисли. По-перше, це виникнення нових властивостей у цілого, яке складається із взаємодіючих між собою об'єктів. Такі риси і властивості можуть виникнути лише за умови взаємозв'язку елементів системи і не спостерігаються у кожного елемента системи окремо. По-друге, синергетика як наука є міждисциплінарною, в ній передбачається співпраця фахівців з різних галузей для дослідження складних систем.

Саме синергетичний підхід видається на сьогодні одним із найперспективнішим для вивчення рідної та іноземної мов у позашкільному закладі. Це пов'язано з особливостями опанування мови, необхідність робити це тільки на живому матеріалі, адже мова постійно змінюється, виникають нові поняття, відбуваються події, для опису яких застосовується мова. Із широким розповсюдженням інформації через Інтернет, навчання мови можливе лише на глобальному матеріалі, що дозволить учням усвідомити себе часткою світового суспільства.

Синергетичний підхід відповідає запиту сучасного суспільства, коли «вперше в історії людства зміна ідей, знань, технологій відбувається швидше, ніж зміна покоління людей» [6, с.3], тому неможливо навчити людину на все життя, можливо лише навчити працювати з інформаційним простором з метою отримання необхідних знань.

Сутність позитивного синергізму передається фразою: «Ціле більше суми його окремих складових» [9], тобто групова, командна робота дає результат більший за сукупний результат людей, що працюють над проблемою в індивідуальному порядку. Синергетика є новою парадигмою освіти, яка допоможе дитині відкрити у собі те, що в ній уже закладено.

Переорієнтація на синергетичну парадигму навчання є результатом титанічних змін в освіті, які відбуваються в Україні та в усьому світі.

В. М. Мадзігон виділяє такі риси синергетичної освітньої парадигми:

– Першорядність процесу пізнання. Кожний учень знаходить істину через залучення до пошуку. Знання отримує свого автора і стає індивідуальним і суб'єктивним.

– Співпраця набуває особливої цінності, навчальний процес буде у вигляді діалогу або полілогу, в якому імпровізації можливі і заохочуються.

– Орієнтація на процес навчання, коли важливим стає не тільки результат, а й процес досягнення самостійно поставленої мети.

– Рівність і довіра до пізнавальних можливостей усіх дітей, віра в їхні творчі можливості, що можливо лише через створення умов для успішного розвитку дитини.

– Тривимірне навчання, яке складається з формування широкого світогляду, постійного поглиблення знань та постійного їх оновлення. Учні стають продуктом власної діяльності, а не тільки зусиль педагога, постійно розширюючи коло свої інтересів, вони розвивають здібності і характер та допомагають іншим робити теж саме.

– Учитель є партнером учня, а не ментором, партнерські функції також надаються батькам дитини [8].

Підсумовуючи вищесказане, визначаємо що застосування синергетичного підходу в філологічній позашкільній освіті є нагально необхідним, оскільки воно вплине на зміст освіти та організацію навчального процесу.

Зміст позашкільної філологічної освіти можливо побудувати лише відходячи від «книжної школи навчання», розуміючи освіту не тільки як суму певних знань, а як «сукупність предметів, ситуацій, подій, явищ, які куди багатші за їхні образи у поняттях і теоріях» [7]. Синергійна освіта не є нагромадженням традиційних знань в одному підручнику, вона будується на компактизації знань та отримання потрібних знань через взаємодію і співпрацю з оточуючим середовищем.

При організації навчального процесу учбовий синергізм може виявлятися в таких сферах:

– Співтворчість учнів у групі, створення позитивного настрою взаємодії, ситуації успіху, що дає результат більший, ніж сума окремих складових.

– Співтворчість учителя і учня, синергетичність процесу освіти, становлення особистості і знання. На думку М. М. Бахтіна, істина не наро-

джується і не знаходиться в голові окремої людини, вона народжується між людьми, що спільно відкривають істину, в процесі діалогічного спілкування. Видатні приклади педагогічної майстерності та авторських методик є прикладами синергетичних підходів, але сутність синергетики освіти є не в створенні спільної для всіх методики, а в тому, щоб навчити педагога створювати свою особисту методику, залишаючись на позиціях науки про людину.

– Взаємодія учня з навколишнім середовищем, що дозволяє уникнути стагнації в освітньому процесі. Самоосвіта і самоорганізація є одним з основних питань синергетики. Головним є не передача знань, а оволодіння способами поповнення знань у сучасному світі.

Синергетично організованій системі неможливо нав'язати те, що вступає в протиріччя з її внутрішнім змістом та логікою розгортання внутрішніх процесів.

Таким чином, синергетичний підхід бере до уваги інформаційну відкритість світу, що стало можливим завдяки сучасним технологіям, акцентує увагу на предметі, що вивчається і на внутрішніх силах учня. Синергетичний підхід передбачає застосування міждисциплінарних підходів, що є необхідною складовою і визначенні змісту філологічної позашкільної освіти. Невід'ємною складовою синергетичного учіння є пошук, активне навчання, що дозволяє поєднати навчальну діяльність з реаліями життя, допомогти учням опинитися в положенні дорослої людини, яка займається професійною діяльністю.

Багато в чому цей підхід ґрунтується на педагогічному прагматизмі Джона Дьюї, який закликав до активного навчання, відзначаючи, що міцно засвоюються лише ті знання, що отримуються через самостійну діяльність [3].

Необхідно перемістити акценти філологічної позашкільної освіти від виконання вправ, пасивного читання та переказу текстів до формування та розвитку творчої ініціативи, творчого пошуку, інтелектуального наповнення змісту філологічного навчання та створення умов для реалізації індивідуальних можливостей особистості кожного учня. Це можливо за умови залучення діяльної теорії, що є складовою синергетики.

Домінування діяльної теорії в практиці позашкільної освіти пояснюється тим, що саме вона дає змогу розв'язувати безліч завдань ефективно, паралельно розвиваючи особистості тих, хто навчається. Головна мета діяльного підходу полягає у виявленні властивостей і зв'язків реального світу, що можливе лише в процесі діяльності. В структурі навчальної діяльності можна виділити такі компоненти, як 1) мотиви і навчальні завдання; 2) навчальні дії; 3) дії з контролю та оцінювання знань і вмінь [3]. По суті, навчальна діяльність охоплює етап зародження проекту, його виконання та рефлексію – аналіз роботи, яка була виконана.

Висновки. Сучасна концепція освіти вирізняється перш за все своїм гуманітарним змістом, назріла необхідність введення знання, що базується

на новій системі цінностей. Сучасна парадигма суспільного розвитку передбачає зміни в освітній діяльності України. Саме позашкільна освіта, яка покликана виявити здібності і таланти дитини, здатна виконати замовлення сучасного суспільства на активну і цілеспрямовану особистість, яка може вирішувати проблеми сьогодення через генерування оригінальних думок та втілення їх у практику.

Позашкільна філологічна освіта повинна стати ефективним доповненням до шкільної філологічної освіти, вона має всі можливості для того, щоб слугувати основою вибору профілю навчання в основній школі та організувати відповідну допрофільну підготовку учнів основної школи. Розумне поєднання шкільного та позашкільного учіння є значним кроком у процесі безперервного навчання, що в цілому створює умови для гармонійної творчої особистості.

Синергетичний підхід має на меті вирішення низки проблем, пов'язаних з визначенням змісту освіти та удосконаленням її якості з урахуванням сучасних вимог до її рівня. Таке навчання спрямоване на набування учнями навичок самостійної діяльності в якості дослідників, розвиток їхніх інтелектуальних, творчих і соціальних якостей, прагнення до саморозвитку і самоосвіти.

Література

1. Биковська О. В. Теоретико-методичні основи позашкільної освіти в Україні: монографія / Олена Володимирівна Биковська. – К. : ІВЦ АЛКОН, 2006. – 356 с.
2. Вербицький В. В. Позашкільна освіта у вимірі ХХІ століття / Вербицький Володимир // Позашкільна освіта: історичні поступи та здобутки. До 90-річчя позашкільної освіти. Матеріали доповідей та виступів Всеукраїнської педагогічної конференції 2-3 грудня 2008 року. – С.3-4.
3. Д'юї Джон. Досвід і освіта / Переклад з англійської Марії Васильченко. – Львів: Кальварія, 2003. – 84 с.
4. Закон України «Про позашкільну освіту» // Освіта України : нормативно-правові документи : зб. нормат. док. / голов. ред. В. Г. Кремень. – К. : Міленіум, 2001. – С. 229–251. (Нормативно-правові документи).
5. Концепція профільного навчання в старшій школі: за станом на 27 березня 2007 р. / Затверджено Рішенням колегії Міністерства і науки України 25.09.2003 N 10/12-2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.uazakon.com/document/fpart86/idx86618.htm
6. Кремень В. Г. Якісна освіта як вимога ХХІ століття // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти. – 2007. – Вип. 15-16 (19-20). – С. 3-10.
7. Левківський М. В. Проблеми освіти у понятійній площині синергетики / М. В. Левківський, О. В. Вознюк // Вісник Житомирського педагогічного університету. – 2003. – Вип. 11. – С. 51-55.
8. Мадзігон В. М. Професійне самовизначення учнівської молоді в умовах профілізації старшої школи / В. М. Мадзігон, Г.Є. Шевченко // Профільне навчання: Теорія і практика : зб. наук. праць за матеріалами методич. семінару АПН України. – К. : Пед. преса, 2006. – С. 77–84.
9. Хакен Г. Синергетика / Г. Хакен. – М.: Мир, 1980. – 344 с.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2011 р.